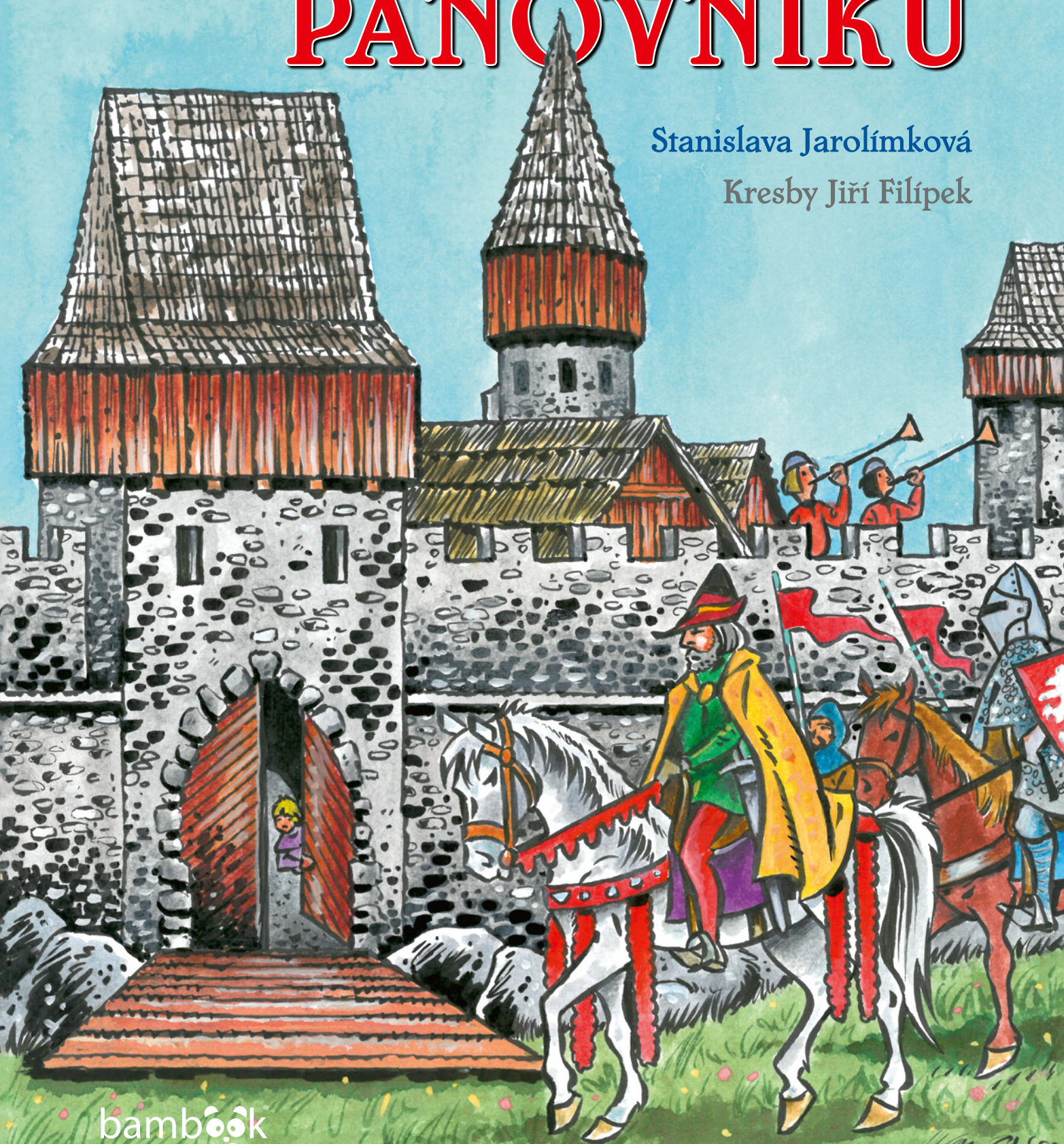

SÍDLA ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Stanislava Jarolímková

Kresby Jiří Filípek

Poděkování

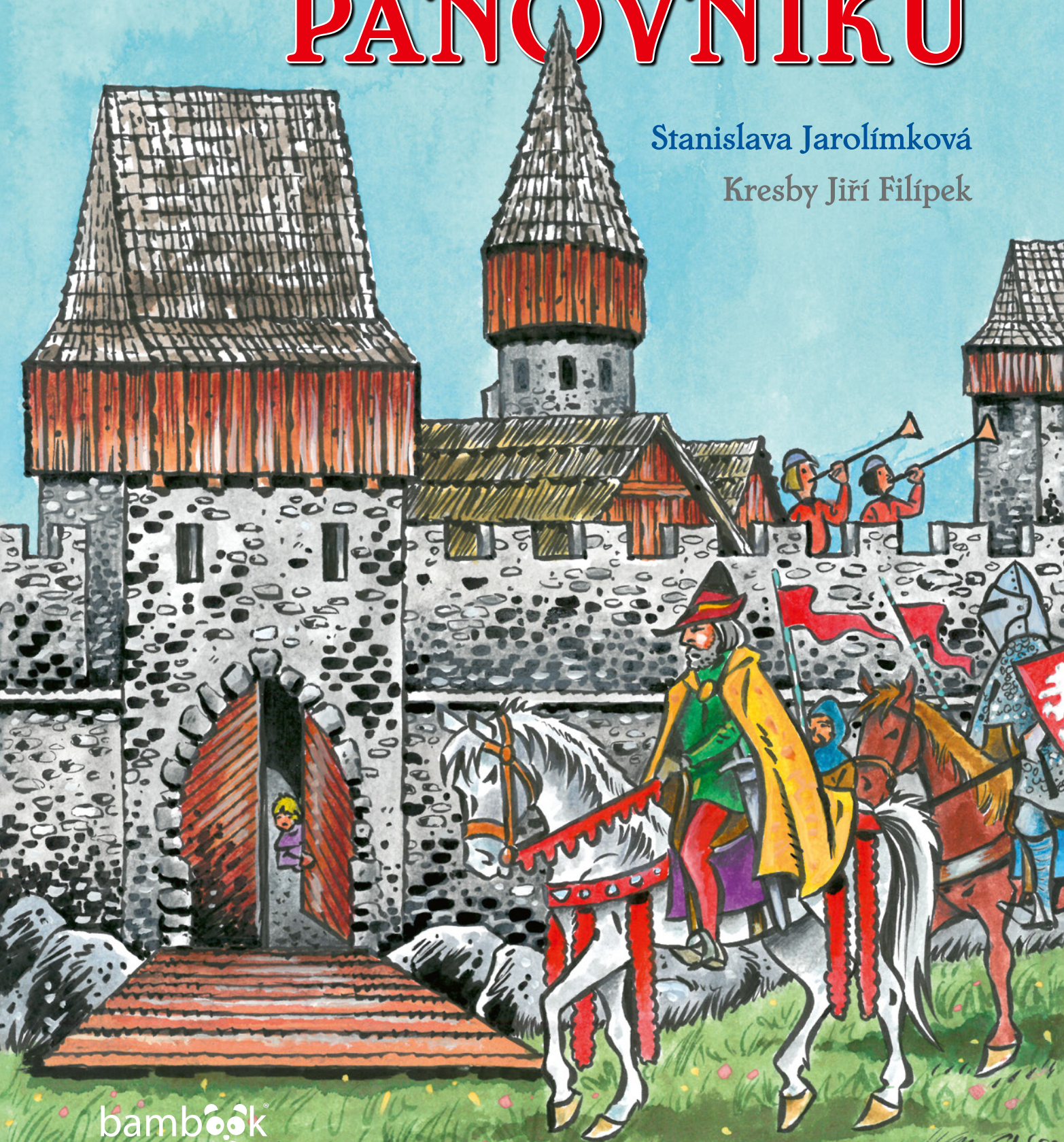
*Za pomoc při psaní této knihy děkuji především akreditovanému průvodci Prahou
Miloslavu Čechovi, Ing. Pavlu Hášovi, pracovníkům pražského územního odborného pracoviště
Národního památkového ústavu, Martině a Honzovi.*

*Tuto knihu věnuji s láskou a s díky
našim snachám a vnoučatům.*

SÍDLA ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Stanislava Jarolímková

Kresby Jiří Filípek

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Stanislava Jarolímková

SÍDLA ČESKÝCH PANOVNÍKŮ

Vydala Grada Publishing, a.s., pod značkou **bambóok**

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401

www.grada.cz

jako svou 7661. publikaci

Ilustrace na stranách 15, 17, 33 (dole), 40 (nahore), 42, 50 (dole) a 128 jsou převzaté z *Knížky pro zvědavé děti* nakladatelství Albatrosmedia

Lektoroval Čeněk Michal

Kresby Jiří Filípek

Redakce textu Milan Pokorný

Sazba a zlom Antonín Plicka

Návrh obálky Jiří Filípek

Zpracování obálky Antonín Plicka

Počet stran 136

Vydání 1., 2020

Vytiskla tiskárna FINIDR, s.r.o., Český Těšín

© Grada Publishing, a.s., 2020

© Stanislava Jarolímková, DILIA, 2020

Cover Illustration © Jiří Filípek, 2020

Illustrations © Jiří Filípek, 2020

ISBN 978-80-271-1511-2 (pdf)

ISBN 978-80-271-0711-7 (print)

Obsah

Úvod	7
------------	---

I. ČÁST NEJPRVE SI POVÍDEJME

Jak to všechno začalo	9
Šli a šli, až došli...	9
Trocha nut(d)ných informací	10
První říše na našem území	11
Představují se knížecí hradiště	13
Představují se královské hrady	16
Nebyl hrad jako hrad – a proč ubývaly?	16
Dejme kámen ke kameni, ať se dílo podaří	21
Bezpečnost jistily piknůsky a flankovací věže	25
Život na hradech s koronami, sedili a cisternami	34
Hradní zábavy včetně turnajů, při nichž chyběly kobyly	47

II. ČÁST VYDEJME SE NA PROCHÁZKY

Významná knížecí hradiště	56
Budeč	56
Kouřim	57
Levý Hradec	57
Libice nad Cidlinou	58
Mikulčice	58
Pražský hrad	60
Staré Město	60
Vyšehrad	61
Významné královské hrady	64
Bezděz	66
Hrádek na Zderaze	70
Karlštejn	71
Karlík	79
Karlsberg neboli Kašperk	79
Karlsburg neboli Tepenec	81
Karlshaus neboli Hrádek u Purkarce (Karlův Hrádek)	81
Karlskrone neboli Radyně	82

Králův Dvůr	83
Křivoklát	85
Loket	89
Nový Hrad u Kunratic	92
Pražský hrad	94
Preitenstein	105
Přimda	106
Špilberk	108
Točnick	110
Týřov	112
Vlašský dvůr	114
Zvíkov	117
Žebrák	120
Významné císařské zámky	122
Benátky nad Jizerou	122
Brandýs nad Labem	123
Lány	124
Ploskovice	125
Zákupy	126
Velkomoravští a čeští panovníci v letech 830–1918	129
Literatura	132

Úvod

Většina z nás považovala v dětství za samozřejmé, že v naší zemi vládli králové, kteří založili a vybudovali hrady, v nichž žili a panovali v pohodlí i v bezpečí.

My si však v této knížce ukážeme, že ledacos bylo jinak.

- Než se začaly budovat hrady, vládli u nás panovníci zvaní od 9. století knížata, kteří sídlili v opevněných sídlech zvaných **hradiště**.
- **Hrady** jako (ve své době) nejmodernější luxusní a bezpečná sídla zakládali a stavěli panovníci, honosící se titulem král, teprve od konce 12. století.
- Jelikož postupem času bylo zřejmé, že i hrady mají řadu nedostatků, začaly od přelomu 15. a 16. století vyrůstat **zámky**, které nabízely především pohodlné bydlení. Tato sídla však sloužila českým panovníkům téměř výhradně k odpočinku a zábavě.

Knížka, v níž se podíváme především do období mezi 9. až 16. stoletím, má dvě části.

V té první se dozvíte, co měla **hradiště** společného s **hrady** a čím se od nich lišila. Ke **královským hradům** si řekneme například to, že jejich kamenné stavby byly studené a nepříliš útulné a na nádvořích určitě nepobíhali králové s korunou na hlavě, jak to známe z pohádek. Panovníci totiž směli nosit tuto ozdobu pouze při slavnostních příležitostech, a navíc na (obvykle neuklizených) nádvořích občas spíše pobíhala domácí zvířata včetně vepřků. Dočtete se také o tom, od kdy byly hrady budovány pomocí lešení, malty a jeřábů, k čemu jejich obyvatelé využívali sedilia, cisterny či mokré kůže a co dělal král, když ho rozbolely zuby. Pasáž o **zámcích českých panovníků** mimo jiné prozradí, v kterém z nich byl instalován nejstarší dochovaný výtah.

V druhé části knihy se pomocí mapek společně projdeme po nejznámějších **hradištích** a po nejvýznamnějších či nejzajímavějších **panovnických hradech i zámcích** a řekneme si o nich zajímavosti, které si většinou snadno zapamatujete. Chybět nebudou ani některé legendy, a to nejen o čertech, černém psu či karlštejnském Půďákoví, ale například i o údajné Daliborově hře na housle, u níž najdete zajímavý obrázek.

Psaný text doplní 101 kreseb Jiřího Filípka.

Přeji vám příjemné počtení.

Stanislava Jarolímková

<https://stjarolimkova.portnet.cz>

<https://www.facebook.com/stanislava.jarolimkova>

I. ČÁST NEJPRVE SI POVÍDEJME

Jak to všechno začalo

Než se začneme věnovat sídlům českých panovníků, řekneme si, kudy a kdy přišli naši slovanští předkové na území, na němž dnes žijeme. Vysvětlíme si také, jak vlastně panovníci „vznikali“ a jak zakládali v Čechách a na Moravě své první říše.

Šli a šli, až došli...

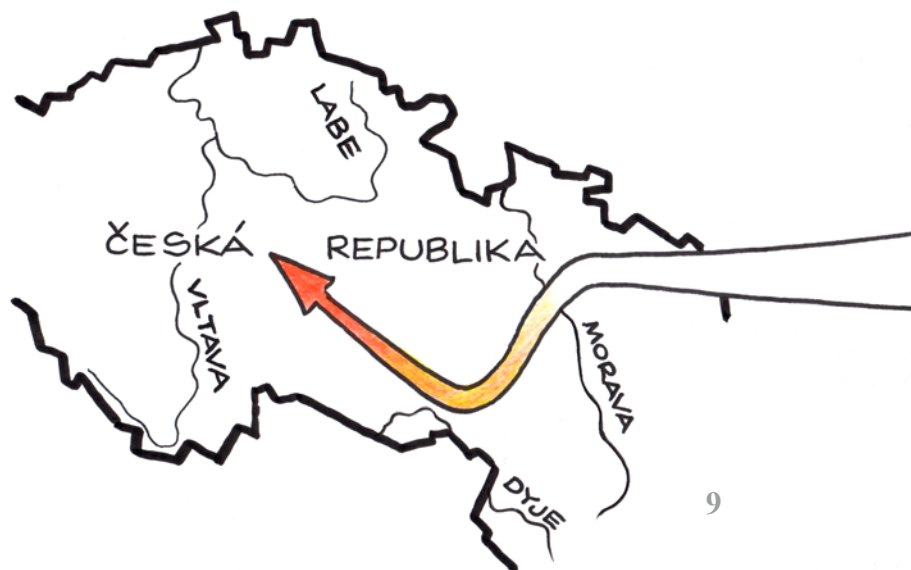
Když se naši předkové vydali ze své původní domoviny ve východní Evropě hledat nový, lepší domov, cestou si společně zajišťovali obživu, stavěli si k přespaní jednoduché přístřešky a starali se o **zvířata**, která cupitala s nimi.

Část nově příchozích Slovanů se zabydlela asi v polovině 6. století našeho letopočtu na území, kterému dnes říkáme Morava, kde začali žít především v úrodných nížinách podél řek Moravy a Dyje. Další doputovali koncem 6. století ještě dále na západ, až do dnešních Čech, kde se jim zalíbilo úrodné území s nepřehlédnutelným Řípem, rozložené kolem střední části toku Labe a Vltavy neboli v širokém okolí dnešní Prahy.

Zpočátku všichni společně vlastnili území, na kterém se usadili, jenže postupně si někteří muži začali přisvojovat stále větší část půdy a nechávali se od ostatních živit. Ti neúspěšnější z nich se stávali panovníky – nejprve s titulem **kníže** a později **král**, nebo dokonce **císař**.

ZVÍŘATA Z východoevropské domoviny si přivedli do nové vlasti především kozy a ovce, které jim dávaly mléko, a ovce navíc poskytovaly i vlnu. S vepříky (kteří jsou známi svou neochotou putovat z místa na místo) se seznámili teprve v cíli své dlouhé cesty. Zdejší noví čtvernozí kamarádi byli tmavě zbarvení, mívali kly a dlouhé nohy, volně pobíhali po krajině a sami se starali o potravu mimo jiné tím, že se pásli. Samozřejmě nebyli tak kulatoučcí, jak býváme zvyklí. K tomu došlo teprve v dalších staletích, kdy vše dostávali v chlívkou až pod rypáček.

Na této mapce vidíme, kde se po svém příchodu do nové vlasti usazovali naši předkové.

Trocha nut(d)ných informací

Když píšeme či hovoříme o některém z panovníků, měli bychom uvést vždy při první zmínce nejen jeho jméno, ale i panovnickou hodnost a pořadové číslo psané římskými číslicemi. Římská jednička se u jejich jmen obvykle píše pouze v případě, že by mohlo dojít k záměně. Důvod si vysvětlíme na následujících příkladech.

PŘÍKLAD DVOU VRATISLAVŮ

První z nich panoval v letech 915–921 jako **kníže**, a protože byl mezi českými přemyslovskými knížaty prvním nositelem tohoto jména, zněl jeho titul **kníže Vratislav I.** O mnoho let později, v letech 1061–1085, usedl na knížecí stolec druhý přemyslovský Vratislav, a proto zněl jeho titul **kníže Vratislav II.** Tento kníže se však stal roku 1085 **králem**, a jelikož byl mezi českými králi prvním Vratislavem, je nutno ho psát **král Vratislav I.**

PŘÍKLAD ŠESTI VÁCLAVŮ

Z rodu Přemyslovců pocházela dvě **knížata** – **kníže Václav I.** (panující v letech 924/5–935 a prohlášený za svatého) a **kníže Václav II.** (1191). K nim později přibyli tři **králové** – **král Václav I.** (1230–1235), **král Václav II.** (1283–1305) a **král Václav III.** (1305–1306). Z rodu Lucemburků vládl **král Václav IV.** (1378–1419).

Zde si připomeňme, že na český trůn usedl ještě sedmý Václav, který si však od sedmi let říkal Karel a je známý jako **císař Karel IV.** Otec Jan Lucemburský ho totiž odvezl ke svému švagrovi, francouzskému králi Karlu IV. Sličnému, a své sestře, královně Marii. Zde jeho sedmiletý synek přijal při biřmování – jak bývalo zvykem – ještě jedno jméno, a to Karel, které si zvolil podle zmíněného francouzského strýce. Měl se tedy jmenovat Václav Karel, jenže Francouzi české jméno komolili, zřejmě mu prý říkali „vacela“ či „vaklaf“, a tak mu strýček doporučil, aby používal pouze nově přijaté jméno Karel. A on, jak víme, poslechl.

SVATÁ ŘÍŠE ŘÍMSKÁ (která mírně měnila svoje pojmenování i rozlohu) vznikla roku 962 a navázala na starší Franskou říši. Zpočátku tvořila volnou federaci (volný svazek) německého království a části Itálie a vládl v ní císař. Postupně se rozšiřovala, a nakonec k ní patřila přibližně dnešní území Německa, severní Itálie, části Francie, Rakouska, Švýcarska, části Polska, států Beneluxu a od 11. století i Čechy a Morava. Neměla hlavní město, pouze se v ní vytvořila velká centra, využívaná pro významná mezinárodní jednání. Tato říše výrazně ovlivňovala dějiny střední Evropy, a tudíž i naší země. Oficiálně zanikla v roce 1806.

Bývá zvykem uvádět u panovníka pouze nejvyšší titul a s ním související pořadovou číslici. Ukážeme si to na nejznámějším z nich – **císaři Karlu IV.**

Ten byl za života svého otce Jana Lucemburského nejprve **moravským markrabětem** (tedy panovníkem na Moravě, ale podřízeným otci, který vládl v Čechách i na Moravě) a roku 1346 se stal (poté, co otec Jan Lucemburský padl v bitvě u Kresčaku) **českým králem**. Byl sice českým **králem Karlem I.**, jenže roku 1355 se stal **císařem Svaté říše římské** – což byla nejvyšší funkce evropských panovníků. Proto je správné o něm psát vždy jako

o císaři **Karlu IV.**, a to i tehdy, když se jedná o události či skutky, které se odehrály dříve, než jím byl zvolen a korunován.

Císařem (a zároveň **českým králem**) se stal i **Zikmund**, syn Karla IV., ale protože byl mezi římskými císaři jediným nositelem tohoto jména, pořadovou číslici nepotřebuje.

Když v letech 1526–1918 usedali na český trůn králové z rodu Habsburků, byli všichni nositeli císařského titulu a uvádějí se opět s „císařskou“ římskou číslicí. Pro zvědavé čtenáře uvedu, že tito habsburští císaři byli až do roku 1806 **císaři Svaté říše římské**, ale po jejím zániku se stali **císaři Rakouské říše**.

KAREL IV. Pro zvědavé čtenáře dodám, že před Karlem IV. zastávali onu nejvyšší funkci císaře Svaté říše římské tři Karlové (a zároveň franští neboli němečtí panovníci): Karel I. Veliký (od roku 800), Karel II. Holý (od roku 875) a Karel III. Tlustý (od roku 881).

CÍSAŘI Císařský titul měla i **Marie Terezie** (která zavedla roku 1775 první školskou reformu, podle níž měly všechny děti ve věku od šesti do dvanácti let navštěvovat základní školu). Ovšem protože do funkce panujícího císaře Svaté říše římské nesměla být zvolena žádná žena, získala Marie Terezie tento titul (stejně jako manželky ostatních habsburských císařů) pouze jako manželka regulérně zvoleného a korunovaného císaře Františka I. Štěpána Lotrinského. Podle některých historiků se tedy z hlediska pravomocí stala pouze „**paní císařovou**“.

První říše na našem území

První slovanská říše na území našeho státu vznikla na **Moravě** kolem roku 830 poté, co kníže **Mojmír I.** připojil ke svému území sousední, východně ležící Nitranské knížectví. Je známa pod názvem **Velkomoravská říše**

MORAVA Nejspíše na Moravě měla jádro Sámova říše, což byla první slovanská říše na území našeho státu. Vznikla roku 623, kdy se naši slovanští předkové spojili pod nadvládou franského kupce Sáma k obraně proti Avarům útočícím zejména v oblasti povodí Moravy. Její územní rozsah není znám, takže je možné, že zahrnovala i Čechy a západní Slovensko. Zanikla v roce 658.

Výrazně podkreslená centrální část Velkomoravské říše byla územím, které mojmírovská knížata ovládala pevnou rukou. Šrafovaně vyznačená území, k nimž patřily jistý čas i Čechy, byla jen volně připojena a snažila se o odtržení.

SVATOPLUK I. bývá spojován s legendou o třech prutech, která měla jeho třem synům vysvětlit, proč by měli držet spolu a neměli by vést mezi sebou rozepře. Traduje se, že jim předvedl, že zatímco jeden prut dokáže každý snadno zlomit, se třemi pruty najednou bude mít potíže i silák. Historici však říkají, že tuto pověst znali již obyvatelé Římské říše (existující na území dnešní Itálie od 8. století př. n. l. do 6. století n. l.). Je tedy jisté, že tuto radu nevymyslel v 9. století našeho letopočtu moravský kníže Svatopluk, který měl navíc s velkou pravděpodobností nikoliv tři, nýbrž pouze dva syny.

PŘEMYSLOVCI Přemyslovce dělí historici na dvě skupiny. Do jedné patří panovníci vymyšlení a do druhé ti, jimž se říká historicky doložení, což znamená, že o jejich životě se zachovaly spolehlivé informace. Panovníky vymyšlenými, o nichž hovoří pouze pověsti a legendy, byli údajně soudce či kníže **Krok**, jeho dcery **Kazi**, **Teta** a **Libuše**, dále **Přemysl** zvaný **Oráč**, jeho (a Libušin) syn **Nezamysl** a pak **Mnata**, **Vojen**, **Vnislav** (Unislav), **Křesomysl**, **Neklan** a **Hostivít**. Prvním historicky doloženým přemyslovským knížetem se stal koncem 9. století kníže **Bořivoj**.

VRAŽDY Středověk byl z našeho pohledu brutální a násilné činy se stávaly běžnou součástí života, protože neexistovaly – zjednodušeně řečeno – zákoníky, které by trestné činy vyjmenovávaly a spojovaly s trestem. Pokud vraždil či dal vraždit panovník, pak to dělal kvůli zachování či posílení knížectví či království. A kupodivu jeho poddané to příliš neděsilo, protože odmala zažívali smrt: sourozenci umírali kvůli vysoké dětské úmrtnosti, při morech vymírali obyvatelé vesnic i měst.

Od 11. století vládli Přemyslovci nejen v celých Čechách, ale i na Moravě a u moci zůstali až do roku 1306 (kdy byl zavražděn král **Václav III.**); někteří z nich se ujali vlády opakovaně.

VÁCLAV III. Smrtí **Václava III.** vymřel přemyslovský rod po meči, což značilo, že zemřeli všichni mužští členové, kteří by měli právo vládnout. Pokud v minulých staletích vymřel některý rod takzvaně po přeslici, znamenalo to, že zemřely všechny urozené členky. (Přeslice využívaná při předání vlny bývala totiž symbolem žen, zatímco symbolem mužů býval meč.) Proto se někdy dočítáme, že po smrti Václava III. zůstaly pouze tři neprovdané přemyslovské „přeslice“. My dodáme, že jednou z nich byla mladší sestra Václava III. – **Eliška Přemyslovna**, která se ve svých osmnácti letech provdala 1. září 1310 za čtrnáctiletého **Jana Lucemburského**, českého krále, s nímž měla syna – budoucího slavného císaře **Karla IV.**

a vládli jí Mojžírovi nástupci – **Rastislav I.**, **Svatopluk I.** a **Mojmír II.** s bratrem-spoluvládce **Svatoplukem II.**

Za vlády knížat-spoluvládců **Mojmíra II.** a **Svatopluka II.** už byla Velkomoravská říše velmi oslabena. Odtrhli se od ní i Češi a její konec urychlili kočovníci, kteří sem přiklusalí na svých malých otužilých vytrvalých konících z území dnešního Maďarska. Cestu měli snadnou, protože když se podíváme do atlasu, je zřejmé, že jihomoravská nížina, kde se část našich slovanských předků usadila, nebyla od jihu chráněna horami.

Velkomoravská říše zanikla asi po 75 letech v roce 905 či 906.

V Čechách ovládali v druhé polovině 9. století široké okolí dnešní Prahy **Přemyslovci**, zatímco zbylé části si rozdělila místní (regionální) slovanská knížata. Protože panovníci přemyslovského rodu chtěli vytvořit silnou, jednotnou říši, schopnou hájit své obyvatele zejména před cizími panovníky, obsazovali postupně území oněch místních slovanských knížat. Díky tomu ovládli poměrně brzy téměř celé Čechy – s výjimkou východního území, kde byli usazeni mocní a bohatí slavaňští **Slavníkovci**, kteří se jim nehodlali poddat. Proto Přemyslovci udělali to, co považovali za jediné správné: roku 995 Slavníkovce **vyvraždili**. Využili toho, že slavníkovský kníže odjel se svou družinou na válečnou výpravu a doma zůstali pouze staří muži a ženy s dětmi.

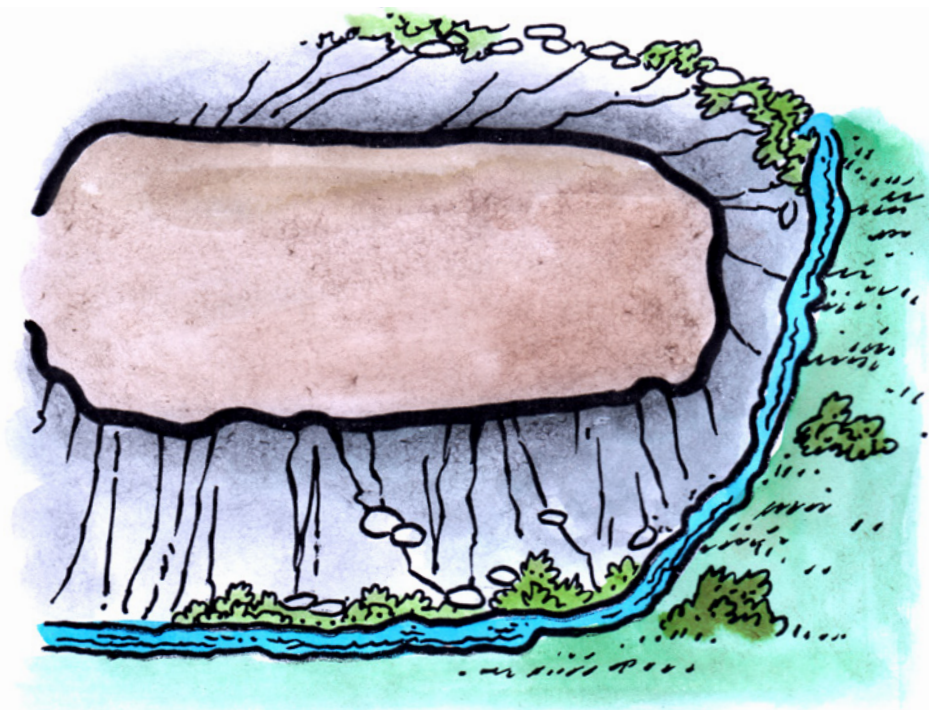
Představují se knížecí hradiště

První opevněná centra zvaná dnes **hradiště** si budovali čeští a moravští panovníci dříve než hrady, tedy od 9. století. Vzniklo jich mnoho. možná více než dvě stě, a mívala rozlohu 5–10 **hektarů**, výjimečně i více než 40 hektarů. Panovníci do většiny z nich s velkou pravděpodobností jmenovali správce, kteří měli s přidělenou posádkou za úkol zajišťovat pořádek v hradišti i na území, které k němu patřilo. V nejvýznamnějších hradištích sídlil kníže, jeho rodina a ti, kteří mu pomáhali vládnout, jistili jeho bezpečnost či pečovali o jeho pohodlí.

Hradiště představovala velký přínos pro bezpečnost svých obyvatel, neboť bývala **ohražená** neboli **obehnaná hradbami**. Ostatní lidé žili bez jakékoliv ochrany ve volné přírodě v domcích tvořících osady.

Hradiště si naši předkové budovali na místech, která byla před nezvanými hosty chráněna v první řadě díky přírodě. Šlo většinou buď o:

- nížiny, kde staveniště chránily řeky, potoky nebo bažiny; ta bývají zvana **nížinná** nebo **blatná**,
- vyvýšeniny, nejčastěji ostrožny, které umožňovaly rozhled po okolní krajině; tato hradiště se nazývají **výšinná**.

Ostrožna je skalní útvar ve tvaru protáhlého jazyka, chráněný z obou bočních stran příkrými svahy. Na užší straně bývala spojena s okolním terénem obvykle úzkou stezkou.

HEKTARY Pražské Václavské náměstí by se do deseti hektarů vešlo se svými přibližně 45 000 m² neboli 4,5 hektary asi dvakrát. Brněnské náměstí Svobody, jehož rozloha je kolem 11 000 m² neboli 1,1 hektaru, by se do desetihektarového hradiště vešlo přibližně devětkrát.

MALTA se připravovala z vápna a říčního, potočního a možná i kopaného písku. Vápno se vypalovalo z vápence, jenž se těžil v lomech a vypaloval ve vápenkách. Nejstarší pece tohoto druhu byly u nás v provozu v 10. století, a v době budování hradů se pálení vápna rozšířilo na celé území Čech a Moravy. Tehdejší malta, která se používala nejen na spojování kamenů, ale například i na podlahy, mívala velmi dobrou kvalitu a podle odborníků bývala často tvrdší než kámen.

Stavitelé hradišť se však samozřejmě nespolehali pouze na ochranu přírody, ale začali stavět hradby ze dřeva a z kamenů, ovšem zpočátku ještě nespojovaných **malto**.

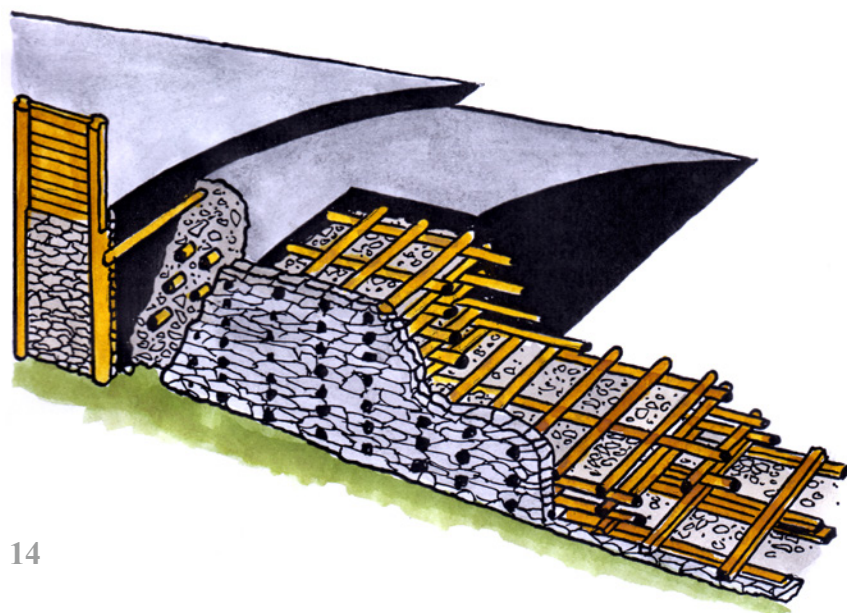
Hradeb existovalo několik druhů. Zpočátku se budovaly **palisády**, tvořené zašpicatělými kůly vraženými tupou částí do země, ale dokonalejším typem byla hradba zvaná **dřevohlinitá**.

Ještě bezpečnějším typem bývala **hradba dřevohlinitá s kamennou zdí v čele**. Budovala se tak, že stavitelé prosypali dřevěné rošty zeminou a kameny a na vše navršili hlinitý násyp svažující se směrem do hradiště. Po tomto náspu mohli obránci snadno vystoupat k čelní stěně hradby,

tvořené ve spodní části naskládanými (a pomocí roštů zpevněnými) kameny a v horní části dřevěnou nástavbou.

Nejjednodušší varianta dřevohlinité hradby byla tvořena dvěma palisádovými stěnami a prostor mezi nimi byl vyplněn upěchovanou zeminou a kameny.

Náročnější na budování byla hradba dřevohlinitá s náspem a kamennou zdí.

Samozřejmě ještě dokonalejší ochranu nabízely později budované hradby pouze z kamenů pospojovaných maltou.

Prostor hradišť se obvykle dělil na dvě části. Na nejvyšším a nejbezpečnějším místě (které současní historici označují slovem **akropole**) se nacházel **knížecí dvorec** obehnaný často vlastní palisádou. Hradbou byla obehnána také druhá část hradiště (dnes zvaná **předhradí**) určená pro lidi, kteří pečovali o obyvatele **akropole**.

Všichni obyvatelé hradišť žili v dřevěných domech, které někdy stávaly na kamenném základě. Bývaly jimi **roubenky**, **sruby**, domy zvané **hrázděné** (u nichž se dřevěné kostry vyplétaly proutěnými stěnami omazanými hlínou) či **polozemnice** (chatky zapuštěné do země tak, že z nich vyčnívala nad okolní terén část zdí a střecha).

Rozdíl byl pouze v tom, že kníže a jemu nejbližší lidé mívali domy větší.

Za zmínku stojí, že podle historiků v té době lidé sice již znali železné hřebíky, ale používali je spíše výjimečně, protože byly zřejmě drahé. Proto při stavbě srubů svazovali kmeny buď **houžvemi** (zkroucenými kmínky mladých stromků), nebo **povříslly** (zkroucenými svazky slámy).

Domy hradišť se nedochovaly, takže nelze například říci, zda měly okenní otvory uzavírané na zimu okenicemi, či zda v okenních rámech byly napnuté průsvitné výplně zhotovené z měchuřiny (neboli dobytčích měchýřů).

Hradiště u nás existovala ještě v době, kdy začaly vznikat od konce 12. století první **hrady**.

AKROPOLE O zásobování všech obyvatel hradiště se starali lidé žijící v širším okolí (historici říkají „v zázemí“) těchto knížecích sídel. Dodávali jim především obilí, maso, med, krmení pro koně apod., a protože si stavěli domky na místech nechráněných hradbou, mívali od panovníka dovoleno, aby se v případě nebezpečí ukryli před cizími ozbrojenci za hradby hradiště. Mohli sem přicházet i se svým nejcennějším majetkem – domácími zvířaty, zejména s ovci, kozami a později i s kravami. Někdy se zmínění zásobovači podíleli na stavbě či opravách hradeb a pomáhali při jejich obraně.

ROUBENKY Stěny roubenek vznikaly tak, že stavebníci kladli celé kmeny vodorovně na sebe a v rozích je spojovali způsobem, který tesaři nazvali roubení. (Roubení vypadá podobně, jako když sepnete ruce a místo svých prstů si představíte kmeny.) Protože kmeny listnáčů, které u nás převažovaly, nebývaly vždy rovné, museli lidé vznikající mezery, jimiž by do domů zatékalo či foukalo, utěšňovat mechem či slámou, které navíc potírali hliněnou kaší zvanou mazanice. Ta vznikala z kvalitní hlíny rozmíchané s plevami, tj. nestavitelnými slupkami pokrývajícími obilná zrna.

Zmínku si zaslouží i zemnice, z níž vykukovala nad terén pouze střecha. Do tohoto obydlí se vstupovalo otvorem, zakrývaným buď koženým závěsem, nebo dveřmi.

Představují se královské hrady

Hrady se lišily od hradišť tím, že většina hradních budov byla postavena z kamene spojovaného maltou, rozkládaly se na menším pozemku než hradiště a sloužily k bydlení nižšímu počtu lidí – panovníkovi, jeho rodině, ozbrojené družině, správci a služebnictvu.

Nebyl hrad jako hrad – a proč ubývaly?

Čeští králové si při zakládání svých hradů vybírali (stejně jako knížata pro svá hradiště) místa, která jim připadala bezpečná. Proto vznikaly hrady:

- **nížinné (blatné)** – nacházely se v nížině, kde jim poskytovala ochranu voda (řeky, potoky, bažiny),
- **výšinné** – nacházely se na vysokých kopcích, kde je chránily srázy.

Dobyvatelé, kteří se dostávali k hradbám po svažitém terénu, se nejen rádně unavili, ale navíc se stávali snadným terčem obránců.

Do všech královských hradů dosazovali panovníci **správce**, kteří měli se svými podřízenými za úkol zajišťovat běžný provoz hradu, a navíc pořádek na území, které k hradu patřilo.

Na většině hradů sloužili kromě správců i **manové**, kteří se členili na **robotné**, pocházející z nižších vrstev obyvatel, a **služebné** (ušlechtilé), kteří byli vybíráni ze šlechtických rodin. **Robotní manové** zajišťovali běžný provoz hradu a bydleli ve svých domcích rozmístěných v okolí. **Služební manové** měli na starosti především bezpečnost hradu, a proto obvykle bydleli v **manských domech**, budovaných přímo v hradním areálu.

SPRÁVCE (jemuž se říkalo také **prefekt**, **kastelán** či **purkrabí**) velel ozbrojencům, dohlížel na podřízené úředníky, zajišťoval pracovní síly pro budování opevnění či údržbu cest, soudil různé spory, dbal na to, aby všichni platili daně určené panovníkovi, apod. Bydlel na hradě i se svou rodinou v paláci, který byl pro něj postaven. Místo platu měl zapůjčenou (odborně řečeno **danou v léno**, latinsky **feudum**) část půdy patřící k hradu, v němž sloužil, a na ní si mohl vypěstovat vše, co potřeboval k obživě. Měl dovoleno tu také chovat dobytek, využívat dříví v „zapůjčeném“ lese, chytat ryby v řece protékající v okolí hradu apod.

MANOVÉ Například na Křivoklátě robotní manové pečovali celoročně o lovecké psy a zásobovali hradní kuchyni vejci či veverkami. Kromě toho pomáhali při senoseči či žních, pěstovali nejjemnější otavu (což je luční porost sklizený při druhé senoseči; usušená otava se používala jako toaletní papír) a přinášeli předepsaný počet takových výrobků jako nože či sekyrky.

V době lovu museli někdy robotní manové přinášet na hrad pro vznešené panovníkovy hosty i svoje peřiny.

Zajišťování pořádku na území patřícím k hradu zahrnovalo i dohled na bezpečnost okolních důležitých cest: šlo o cesty vedoucí k **brodům**, o takzvané **zemské stezky** či o **obchodní cesty** určené pro zahraniční obchodníky.

BRODY lidé využívali k přechodu řek do doby, než byl v daném místě postaven most. Nejprve se zřizovaly **mosty haťové**, které vznikaly tím, že lidé rozložili do mělké vody hať neboli otepi svázaných prutů vrby, olše, jilmu, jívy, lísky, břízy a habru; jen výjimečně se k tomu účelu používaly větve jehličnanů. První **kamenné mosty** se u nás objevovaly od druhé poloviny 12. století.

ZEMSKÉ STEZKY byly cesty, které bychom přirovnali k dnešním mezinárodním dálnicím spojujícím území sousedních států. Cizinci vstupovali na české úseky zemských stezek dobře střeženými zemskými branami (dnes bychom řekli hraničními přechody). Panovníci nechávali tyto zemské stezky střežit, protože by považovali za ostudné, kdyby cizinci procházející po nich byli zraněni, zabiti nebo okradeni. Po zemských stezkách se vozily i tak cenné náklady, jako byly drahé kovy či sůl. Ta byla transportována v prosticích neboli bečkách o obsahu 55–74 kilogramů, zavěšovaných na boky soumarů.

OBCHODNÍ CESTY Na vnitrostátních obchodních cestách museli cizí obchodníci platit na zřízených výběrčích místech poplatky za možnost zmíněné cesty využít. Tito lidé naopak nesměli používat cesty sloužící „obyčejným“ obyvatelům Českého království: na nich se žádné poplatky nevybíraly, takže kdyby tudy chodili kupci (a cizinci), do královské pokladny by nepřibyly povinné poplatky zvané **mýta** a **cla**.

Je možná trochu překvapivé, že **královské hrady** se lišily tím, jaké měly poslání.

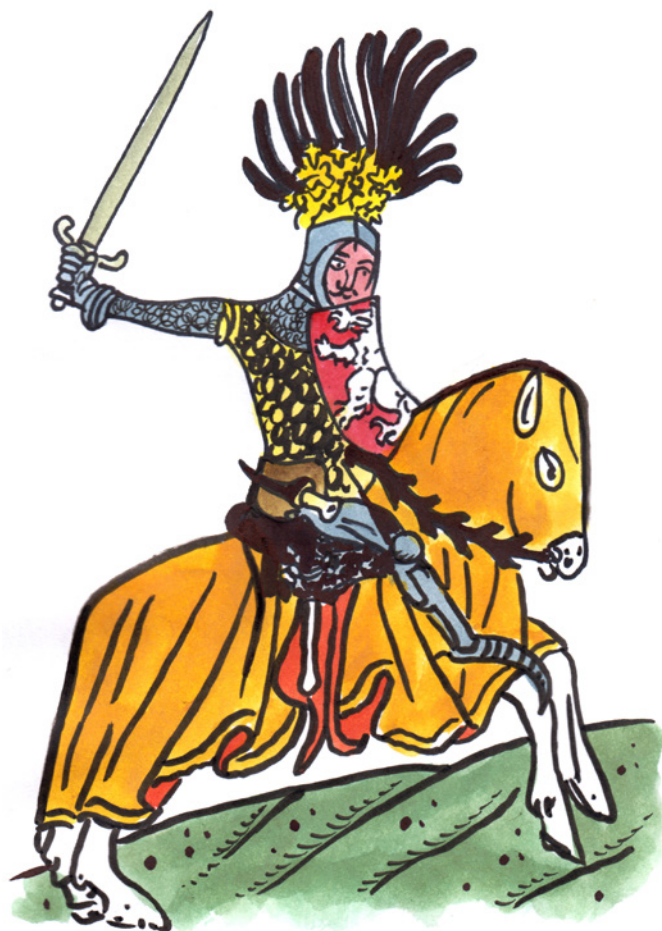
Čeští králové totiž panovali pouze z některých svých sídel a ta ostatní využívali buď především k zábavě, nebo k ochraně některých oblastí království.

Pokud hrad sloužil jako **hlavní panovnické sídlo**, býval nejvíce reprezentativní a uzpůsobený jak pro bydlení, tak pro oficiální jednání. To platilo v podstatě vždy pro **Pražský hrad**, i když – jak si ukážeme – v některých obdobích sídlili čeští panovníci na jiných místech než na pražské hradčanské ostrožně.

KRÁLOVSTVÍ Panovník jezdící po království v doprovodu desítek jezdců se obvykle pohyboval rychlostí 50–60 kilometrů za den. (Rekordmanem byl Jan Lucemburský, který ujel za den až 100 kilometrů.) Pokud musel král cestovat s početným doprovodem zahrnujícím i vozy s potravinami, oblečením či s fraucimorem (neboli královninými společnicemi), pak takovýto průvod urazil za den obvykle pouze 20, a jen výjimečně 40 kilometrů. Dodejme ještě, že před panovníkem jezdili trubači ohlašující, že jde o jízdu krále. Panovník a jeho doprovod mohl při těchto jízdách nocovat buď na některém královském hradě, či v královském městě, nebo v kláštrech. V zájezdních hostincích přespávali pouze neurození lidé.

Druhým typem hradů byly ty, které si panovníci budovali zejména **pro odpočinek** (ačkoli někdy i tam vyřizovali nutné pracovní záležitosti). Ty se nacházely především v oblasti řeky Berounky a na Křivoklátsku, kde se rozkládal oblíbený královský lovecký hvozď (neboli hustý les), v němž se mohli věnovat oblíbené zábavě – lovům.

Třetí skupinu sídel českých králů tvořily hrady budované po celé zemi tak, aby pomáhaly panovníkovi spravovat zemi; můžeme jim říkat **hrady pomocné**. Panovník na nich trvale nesídlil, ale někdy se na nich zastavil při svých cestách po **království**.

Takto zachytil Jana Lucemburského jako jezdce na koni rukopis z přelomu 14. a 15. století. Je to ovšem spíše „reklamní“ portrét, protože ve zbroji králové po své zemi necestovali.

Nejdůležitější **pomocné hrady** byly budovány na pomezí – dnes bychom řekli u **hranic** – Českého království a měly chránit královské území hlavně před vstupem **cizích ozbrojenců**.

HRANICE MEZI ZEMĚMI, jak je známe dnes, dlouho neexistovaly. Nejprve bývalo hranicí Českého království široké pásmo lesů, považované za „zemi nikoho“. Postupně za ni byla považována pomyslná čára, jež se táhla kolem Čech středem lesů pokrývajících pohoří, která toto území obklopují, tedy Šumavu, Krušné a Jizerské hory, Krkonoše a Orlické hory. Morava sice měla také ochranné hory – Jeseníky, Beskydy a Bílé Karpaty –, ale jak jsme si řekli u Velkomoravské říše, z jihu tvořily její přirozenou hranici vodní toky, které nepřátelé snadno překonali.

CIZÍ OZBROJENCI Bylo to moudré rozhodnutí. Zatímco my se dnes dostaneme například z Prahy do Chebu vzdáleného asi 200 kilometrů autem asi za dvě a půl hodiny, tehdy na to potřebovali ozbrojení jezdci na koních asi čtyři dny. A pro pěší vojáky to znamenalo přibližně šest až sedm dní ostrého pochodu podle toho, kolik hodin denně šli. Za tu dobu by mohli cizí vojáci nadělat na českém území mnoho škody.

Bohužel někdy musel král využívat pomocné hrady i k obraně před rozpínavostí bohatnoucích šlechticů, kteří se snažili rozšiřovat své panství na jeho úkor. Šlo především o příslušníky rodu Vítkovců (z nichž pocházeli i známí Rožmberkové), kteří ohrožovali královské území v jižních Čechách v oblasti řek Lužnice, Vltavy a Otavy.

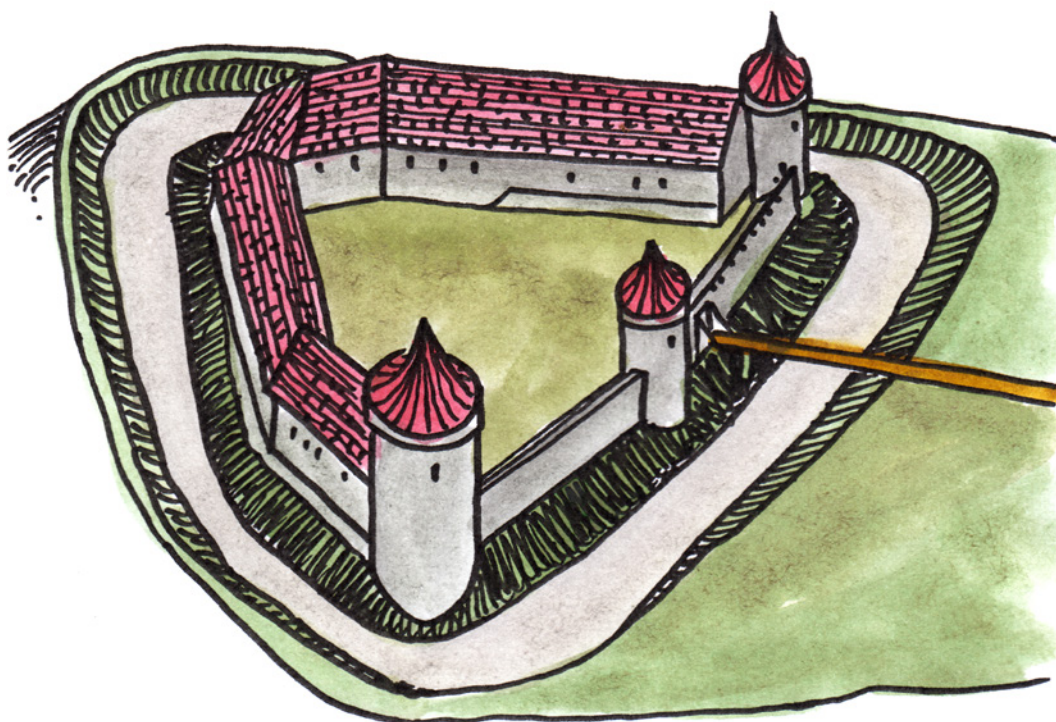
I když se to může stát podivné, čeští panovníci neměli ve státní pokladně tolik peněz, kolik by potřebovali nejen například na vedení války, ale i na údržbu a přestavby svých sídel. To bylo důvodem, proč počet královských hradů klesal.

Někdy dávali králové některá svá sídla takzvaně **do zástavy** (do pronájmu) bohatým soukromníkům. Takovýto pronajatý hrad sice zůstal nadále majetkem králů, ale zástavce v něm žil, a pokud král chtěl po čase získat hrad zpět, musel ho vykoupit. Neměl-li však na to peníze, o sídlo přišel, protože se stalo majetkem zástavce.

Některé méně významné královské hrady panovníci nechávali kvůli nedostatku peněz chátrat tak dlouho, až z nich byly **ruiny**.

ZÁSTAVA Královské hrady si pronajímali především zámožní šlechtici. V prvním období jim role zástavce stačila, a pokud se hrad stal jejich majetkem, rekonstruovali si ho podle svých představ. Ovšem během 13. století se stále častěji snažili zakládat vlastní hrady „na zelené louce“ (tedy na dosud nezastavěném pozemku). Zpočátku sice museli krále žádat o povolení ke stavbě, ale přibývalo případů, kdy zejména za vlády slabého a nepřilíš přísného panovníka je stavěli bez svolení.

RUINY Na Berounsku to byl **Hlavačov**, který zanikl po dokončení nedalekého Křivoklátku. **Džbán** na Rakovnicku byl poměrně velký, ale změnil se v trosky buď po požáru, nebo následkem narušeného podloží. Z jihočeského shluku ubyly dva královské hrady: **Bechyně**, která přešla před polovinou 14. století do majetku šlechticů, a **Myšelec**. Ten byl jedním ze stavebně nejnáročnějších hradů Přemysla II. Otakara a měl sloužit k reprezentaci a státnickým jednáním, ale po králově smrti už nebyl udržován. Dnes je Myšelec zmiňován především proto, že jeho obytné prostory se vytápěly horkovzdušným topením.

Zřejmě takto vypadal ve 13. století královský hrad Džbán.